

marife

dini arařtırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 19 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2019

ARAŞTIRMA
Research

Mâtürîdî'ye Göre Kur'ân-ı Kerîm'de Yeminler

Mustafa Cihad Bakkal

Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Ana Bilim Dalı
cihadbakkal@sdu.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-3030-991X>

Geliş Tarihi / Received: 12.04.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 19.06.2019

Öz

Kur'ân'da pek çok yemin ifadesi yer almaktadır. Tefsir tarihinin başlangıcından itibaren yazılan muhtelif eserlerde Kur'ân'da geçen yeminlere ilişkin bilgiler verilmesine rağmen konunun etraflıca incelenmediği ve üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Buna karşın oldukça erken dönemde yaşamış bir müfessir olan Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân adlı eserinde Kur'ân'da geçen yeminler üzerinde detaylı bir şekilde durmuş, söz konusu yeminlerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair açıklamalar yapmıştır. Eserinde yeminleri farklı boyutlarıyla tahlil eden Mâtürîdî, konuyla ilgili bazı temel prensipler zikrederken zaman zaman özgün yorumlar da sunmuştur. Bu çalışma, Mâtürîdî'nin Kur'ân'daki yeminlerle ilgili görüş ve değerlendirmelerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, Aksâmü'l-Kur'ân, Muksem Bih, Muksem Aleyh.

The Oaths in The Qur'an According to Al-Mâtürîdî

There are many oath statements in the Qur'an. Although the information about oaths in the Qur'an was given in various books written from the beginning of the tafsir history, it is seen that the subject is not thoroughly studied and it has not been sufficiently emphasized. On the other hand, Mâtürîdî, an early mufasssır, dwell on oaths in the Qur'an in detail and he made statements about how these oaths should be understood in the Ta'wilât al-Qur'ân. Mâtürîdî who analyzed oaths with different dimensions in his book, occasionally presented original interpretations while mentioning some basic principles concerning the subject. This study aims to reveal the opinions and evaluations of Mâtürîdî related to the oaths in the Qur'an.

Keywords: Mâtürîdî, Ta'wilât al-Qur'ân, Aqsâm al-Qur'ân, Muqsam Bih, Muqsam Aleyh.

Atıf / Cite as

Bakkal, Mustafa Cihad. "Mâtürîdî'ye Göre Kur'ân-ı Kerîm'de Yeminler". *Marife* 19/1 (2019): 83-107. <https://doi.org/10.33420/marife.553303>.

Giriş

Kur'ân'daki yeminler tefsir literatüründe Aksâmü'l-Kur'ân şeklinde isimlendirilir. Kur'ân'da birçok yemin ifadesi yer alır ve Allah'ın zatı dışında diğer varlıklar ile de yemin edilir. İlk dönemlerden itibaren yazılan tefsirlerde ve daha sonra tefsir usûlü eserlerinde konuya dair bazı bilgilere rastlamak mümkündür. Fakat bu bilgiler oldukça sınırlıdır ve birbirinin tekrarı niteliğindedir. Bu durumun, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) tarafından telif edilen ve bu sahada elimize ulaşan ilk

müstakil çalışma olma özelliğine sahip “*et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân*” adlı eserde de aynı şekilde devam etmesi, sekizinci yüzyıl gibi geç sayılabilecek bir dönemde bile meselenin çok yönlü olarak incelenmediğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Buna mukabil Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eseri incelendiğinde erken dönemde yazılmış bir tefsir olmasına rağmen Kur'ân'da geçen yeminler üzerinde detaylı bir şekilde durduğu görülmektedir. Kur'ân'da yeminlerin yer alma nedenleri, *muksem bih* ve *muksem aleyh*'in özellikleri, bazı yeminlerin başındaki “ي” nefiy edatıyla ilgili tartışmalar, yemin ifadelerinin kime ait olduğu ve buna bağlı olarak Allah'a yemin izafe etmenin doğru olup olmadığı gibi kelâmî mevzular *Te'vilât'*ta ele alınmış ve sistematik olarak incelenmiştir.

Makalede bu konunun tercih edilme nedeni, *Te'vilât'*ın erken döneme ait di- rayet metoduyla yazılan ilk tefsirlerden olması ve yazıldığı dönemde henüz Aksâmü'l-Kur'ân diye bir ilmin teşekkül etmemiş olmasına rağmen Mâtürîdî'nin Kur'ân'daki yeminleri detaylı bir şekilde ele alıp incelemesidir.

Çalışmanın yöntem ve metodundan söz etmek gerekirse ilk önce Aksâmü'l-Kur'ân ile ilgili genel bilgi verilecektir. Bu bölümde daha ziyade Mâtürîdî'nin üzerinde çok fazla durmadığı bazı teorik mevzulara temas edilecektir. Ardından Mâtürîdî'nin konuyla ilgili görüşleri örnekler eşliğinde irdelenecek; bu esnada diğer kitaplarda yer alan görüşlere dipnotlar ile atıflar yapılacak ve böylece meseleleri mukayese imkânı sağlanacaktır.

1. Aksâmü'l-Kur'ân

1.1. Lügat ve İstilah Manası

Aksâmü'l-Kur'ân ifadesi bir terkip olarak “Kur'ân'ın yeminleri” manasına gelir. Bu terkip içerisinde yer alan “Aksâm/ أقسام” ifadesi “ق-س-م/Ka-Se-Me” kökünden türeyen “kasem/ قسم” kelimesinin çoğulu olup sözlükte “yemin” anlamına gelmektedir.¹ Kasem, “قسم” fiilinden gayr-i kıyâsî olarak türetilmiş bir isimdir.² Terim olarak; yapılacağı veya yapılmayacağı ifade edilen bir hususu, muhatap nezdinde gerçekten önemli veya önemli olduğuna inanılan bir şey ile irtibatlandırarak zikretmek demektir.³ Dini literatürde ise bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek ve başkalarını ikna etmek amacıyla söz ve beyanını Allah'ın adını veya bir sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesini ifade eder.⁴

¹ İsmâil b. Abbâd et-Tâlekânî, *el-Muhît fi'l-lüga*, thk. Muhammed Hasan Âl Yâsin (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 5: 298; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihah tâcü'l-lüga ve sıhahu'l-Arabîyye*, thk. Ahmet Abdulğafûr Attar (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 5: 2011; Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrim İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır 1979), 12: 481.

² Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü*, 5. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), 162.

³ Muhammed Coşkun, “Aksâmü'l-Kur'ân -89/Fecr, 1-14. Âyetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi-”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (Nisan 2014), 42.

⁴ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 417.

Kasem kelimesinin müradifi olan ve dilimizde de yaygın bir şekilde kullanılan yemin kelimesi aslında Arapçada el, sağ el, kudret gibi anlamlara gelir. Hakikatte el manasına gelen yemin kelimesinin istiâre yoluyla kasem manasında kullanılmasının nedeni şu şekilde açıklanır: Vaktiyle insanlar muhataplarında güven ve huzur tesis etmek istediklerinde haberlerini ve vaatlerini tekdilli bir şekilde ifade etme ihtiyacı hissediyorlardı. Özellikle de milletler arasında veya insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşmeler gibi önemli meselelerde bunu sağlamak için birbirlerinin ellerini tutup “verdiğim sözü tutacağıma dair elimi sana rehin veriyorum” dercesine el sıkıyorlardı. İşte bu uygulamadan dolayı insanlar kasemi yemin olarak isimlendirmişlerdir.⁵

1.2. Tarihçesi

Aksâmü'l-Kur'ân ile ilgili derli toplu ilk bilgileri klasik Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde görmek mümkündür.⁶ Fakat bu kitaplardaki bilgilerin son derece sınırlı ve yüzeysel olduğunu belirtmek gerekir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla konuyla ilgili kaynaklarda zikri geçen en eski eser, Kirâat-ı Seb'a imamlarından İbn Âmir'in iki meşhur râvisinden biri olan İbn Zekvân'a (ö. 282/857) nispet edilen *Aksâmü'l-Kur'ân ve Cevâbühâ* adlı kitaptır. Lakin bu eser günümüze ulaşabilmiş değildir.⁷

Bu alanda yazılan ve elimize ulaşan yegâne klasik eser ise İbn Kayyim el-Cevziyye'ye ait olan *et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân*'dır. Bu eserde Aksâmü'l-Kur'ân'a dair teorik tartışmalar tafsilatlı bir şekilde yer almaz. İlk üç fasılda konuya dair yüzeysel bazı bilgiler verildikten sonra yeminlerin zikredildiği âyetler müstakil başlıklar halinde sadece Aksâmü'l-Kur'ân cihetiyle değil, tüm yönleriyle incelenir.⁸ Bu açıdan bakıldığında söz konusu çalışma, Kur'ân'da yemin ifadelerinin geçtiği âyetlerin tefsiri mahiyetindedir.⁹

Diğer bir müstakil eser ise modern dönemde yazılan, Abdülhamid el-Ferâhî'nin (ö. 1930) *İm'ân fî Aksâmi'l-Kur'ân* adlı eseridir. Ferâhî bu çalışmasında yeminlerin kökenini ve yemin ile ilgili gelenekleri araştırmış, yeminlerdeki kaçınılmaz amacın kendisiyle yemin edilen şeyin yüceltilmesi olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Ona göre Kur'ân'daki yeminlerin temel fonksiyonu “istidlâl”dir. Yani *muksem bih*'lerin zikredilme nedeni, muksem aley için delil sunmaktır. Bunun ötesinde bu ikisi arasında anlamlı bir ilişki aramaya gerek yoktur.¹⁰

⁵ Abdulhamid Ferâhî, *İm'ân fî aksâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Musannifin, 1349), 15. Ayrıca bk. Ebû Hilal el-Askerî, *el-Furûku'l-lügaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selîm (Kâhire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, ts.) 57-58; Boynukalın, “Yemin”, 417; Coşkun, “Aksâmu'l-Kur'ân”, 41.

⁶ Bk. Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), 3: 40-46; Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2006), 2: 1048-1053.

⁷ Bk. Tayyar Altıkulaç, “İbn Zekvân, Ebû Amr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20: 462. Ayrıca bk. Yunus Emre Gördük, “Aksâmu'l-Kur'ân'da ‘Muksem bih’ ve ‘Muksem Aleyh’ ilişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2015), 176.

⁸ Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü'l-Müte'nebbî, ts.)

⁹ Bu eser hakkında detaylı bilgi için bk. Suat Mertoğlu, “et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41: 127.

¹⁰ Detaylı bilgi için bk. Hayrettin Öztürk, “Abdülhamid el-Ferâhî'nin ‘Kur'ân'daki Yeminler’ Adlı Çalışması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Eylül 2013),

Aksâmü'l-Kur'ân ile ilgili önemli bilgilerin yer aldığı bir diğer kitap Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin *Kavâidü't-Tedebbürü'l-Emsel li-Kitabillahi Azze ve Celle* isimli eseridir. Müellif, kitabında 35 sayfa tutan 20. bölümü *Havle'l-Kasem fi'l-Kur'ân* başlığı altında bu konuya ayırır ve meseleyi çok yönlü olarak ele alıp inceler.¹¹ Ayrıca son dönemde Arap dünyasında konuyla ilgili bazı makaleler yayımlanmıştır.¹²

Türkiye'de ise bu alanla ilgili yapılan çalışmalar maalesef sınırlı sayıdadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla müstakil çalışmalar olarak sadece Sadık Kılıç'ın *Yemin Olsun ki*¹³ kitabıyla Mehmet Refii Kileci'nin *Kur'an'da Yeminler (Aksamu'l-Kur'an)*¹⁴ adlı yüksek lisans tezi göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra konuyu farklı yönleriyle ele alıp inceleyen az sayıda makale düzeyinde çalışma da mevcuttur.¹⁵

1.3. Aksâmü'l-Kur'ân İle İlgili Genel Bilgiler

Aksâmü'l-Kur'ân ile ilgili kaynaklara bakıldığında genel itibariyle yeminlerin üç temel ögesinden bahsedildiği görülür.

1-Bâ harfi ceri ile müteaddî olan fiil (أقسم, أحلف)

2-Muksem bih (kendisi ile yemin edilen şey)

3-Muksem aleyh (üzerine yemin edilen şey; yeminin konusu, cevabı)

Çok kullanımdan dolayı zamanla kasem fiili (أقسم) hafzedilmiş ve sadece bâ harfi ceri ile yetinilmiştir. Sonradan ise “ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ / (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye and olsun”¹⁶ örneğinde olduğu gibi zâhir isimlerde bâ'nın yerine vâv harfi ceri kullanılmaya başlanmıştır. Allah lafzı ile edilen yeminlerde ise “ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ / أَنْ تَوَلَّوْا مُدْبِرِينَ / Allah'a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım.”¹⁷ âyetinde görüldüğü üzere tâ harfi ceri kullanılır. Yeminlerde bu şekilde tâ harfi ceri'nin kullanımı azdır. Çoğu zaman yemin vâv'ı kullanılır.¹⁸

Kur'ân'da kendisi ile yemin edilen varlıklar/muksem bih ile ilgili kaynaklarda bazı tasniflere rastlamak mümkündür. Bunlar içerisinde en çok, Allah'ın kendi zatı ile yemin etmesi veya mahlûkâtı ile yemin etmesi şeklindeki ikili tasnif göze çarpar.¹⁹ Ayrıca *muksem bih*'ler ile ilgili daha sistematik ve daha kuşatıcı olan şöyle bir beşli tasnif de mevcuttur:

41; Gördük, “Aksâmu'l-Kur'ân'da 'Muksem bih' ve 'Muksem Aleyh' İlişkisi”, 177.

¹¹ Detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Hasan Habenneke Meydânî, *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsal li kitabillahi azze ve celle* (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 463-495.

¹² Detaylı bilgi için bk. Coşkun, “Aksâmu'l-Kur'ân”, 38-39.

¹³ Sadık Kılıç, *Yemin Olsun ki* (Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1996)

¹⁴ Mehmet Refii Kileci, *Kur'an'da Yeminler (Aksamu'l-Kur'an)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1988)

¹⁵ Detaylı bilgi için bk. Coşkun, “Aksâmu'l-Kur'ân”, 39-40.

¹⁶ Leyl 92/1.

¹⁷ Enbiyâ 21/57.

¹⁸ Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2009), 265-266.

¹⁹ Zerkeşi, *el-Burhân*, 3: 40; İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 7; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, 266-267.

1- Allah'ın zâtı, Kur'ân, Hz. Peygamber ve melekler gibi İslâm inancının temeli ni oluşturan kutsal şeyler

2- Güneş, Ay, yer, gök gibi günlük hayatta herkes tarafından görülen, bilinen varlıklar ve her zaman şahit olunan tabiat olayları

3- Kalem, Tûr, Beytül-Ma'mûr gibi ancak hakkında bilgi sahibi olanların anlayabileceği bazı kavramlar

4- Tek-çift, doğu-batı gibi herkes tarafından kabul edilen genel olgular

5- Saffât, zâriyât ve hâmilât gibi neye karşılık geldiği kesin olarak anlaşılama-yan ve değişik yorumlara açık olan şeyler²⁰

Kur'ân'da yemine konu olan mevzuları/muksem aleyh ise beş ana başlık altında toplamak mümkündür.

1- Tevhide dair yeminler: “ وَالصَّافَّاتِ صَفًّا (1) فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا (2) فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا (3) إِنَّ إِلَهُكُمْ (4) لَوَاحِدٌ /Saf bağlayıp duranlara, haykırarak sevk edenlere ve zikri (Allah'ın kelâmını) okuyanlara and olsun ki, sizin ilâhınız gerçekten bir tek ilâhtır.”²¹

2- Kur'an'ın hak bir kitap olduğuna dair yeminler: “ فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ (75) وَإِنَّهُ (77) لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ (77) لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ (76) إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ (77) /Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, -eğer bilirseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir- O, elbette değerli bir Kur'an'dır.”²²

3- Hz. Peygamber'in hak olduğuna dair yeminler: “ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ (2) إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (3) /Hikmet dolu Kur'an'a and olsun ki, sen elbette dosdoğru bir yol üzere (peygamber) gönderilenlerdensin.”²³

4- (Âhirette) ceza, vaad ve vaîdin hak olduğuna dair yeminler: “ وَالذَّارِيَاتِ ذُرُوءًا (1) وَالْحَاجِمَاتِ وَفُرًا (2) فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا (3) فَالْمُتَسَّاتِ أَمْرًا (4) إِنِّي تُوعِدُونَ لِصَادِقٍ (5) /Tozutup savuranlara, ağırlık taşıyanlara, kolaylıkla akanlara, iş bölüştürenlere and olsun ki, size vaad olunan şey elbette doğrudur.”²⁴

5- İnsanların halleri üzerine yapılan yeminler: “ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى (1) وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى (2) وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى (3) إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَى (4) /Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye, açılıp ağırdığı vakit gündüze, erkeği ve dişiye yaratana yemin ederim ki, işleriniz başka başkadır.”²⁵

Kur'ân'da 17 sûre doğrudan yemin ile başlar. Bu sûreler şunlardır: 37/Saffât, 51/Zâriyât, 52/Tûr, 53/Necm, 77/Mürselât, 75/Kiyâmet, 79/Nâziât, 85/Burûc, 86/Târik, 89/Fecr, 90/Beled, 91/Şems, 92/Leyl, 93/Duhâ, 95/Tîn, 100/Âdiyât, 103/Asr.

6 sûrede ise (Yâsîn, Sâd, Zuhruf, Duhan, Kâf, Kalem) *hurûf-i mukattaalar*'ın hemen ardından yemin ifadeleri zikredilir. Bu harflerin yemin ifade ettikleri ile ilgili

²⁰ Fâik Yılmaz, “Aksâmu'l-Kur'ân Bağlamında 'Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?' Sorularını Yeniden Düşünmek”, *İslâmî İlimler Dergisi* 5/1 (Bahar 2010), 140. Detaylı bilgi için ayrıca bk. Abdülbâki Turan, “Kur'ân'ı Kerim'deki Yeminler (Aksâmu'l-Kur'ân)”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986), 102-105.

²¹ Saffât 37/1-4.

²² Vâkıa 56/75-77.

²³ Yâsîn 36/2-4.

²⁴ Zâriyât 51/1-5.

²⁵ Bu tasnif için bk. İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 8-10; Suyûtî, *el-İtkân*, 1051-1052.

görüş dikkate alındığında²⁶ söz konusu altı sûrenin de yemin ile başladığı ve buradan hareketle Kur'ân'da yemin ile başlayan sûrelerin sayısının yirmi üç olduğu söylenebilir.²⁷ Burada bahsedilen yeminler sûre başlarında yer alan yeminlerdir. Bunların dışında bazen sûre içlerinde de yemin ifadeleri geçer. “*لَعْنَةُكَ إِنِّي سَكَرْتَهُمْ*” *Senin hayatına and olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.*²⁸ “*فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ*”²⁹ *Göğün ve yerin Rabbine and olsun ki o (size va'dolanlar), sizin konuşmanız gibi gerçektir.*²⁹ gibi âyetler bu duruma dair bazı misallerdir.³⁰

Kur'ân'da yedi âyette Allah Teâlâ kendi zatı ile yemin eder.³¹ Bir örnek vermek gerekirse “*فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّكَ وَالشَّيَاطِينَ نُنَمِّتُ لَهُمْ جَهَنَّمَ حَوْلَ جَهَنَّمَ جَنَّةً*” *Rabbine and olsun, onları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları kesinlikle cehennem çevresinde diz üstü hazır edeceğiz.*³² âyetinde böyle bir durum söz konusudur. Üç âyette ise Allah, Hz. Peygamber'den kendi zatı ile yemin etmesini ister.³³ “*İnkâr edenler, “Kıyamet bize gelmeyecektir” dediler. De ki: “Hayır, öyle değil, gaybı bilen Rabbime and olsun ki, Kıyamet size mutlaka gelecektir...”*”³⁴ âyeti bu hususta örnek teşkil etmektedir.

2. Mâtürîdî'ye Göre Kur'ân'da Yeminler

Mâtürîdî tefsirinde yeminler konusunu farklı yönleriyle ve etraflıca tahlil eder. Özellikle Kur'ân'da yeminlerin zikredilme sebepleri, *muksem bih* ve *muksem aleyh*'in özellikleri, bazı yeminlerin başındaki “*ل*” nefiy edatıyla ilgili tartışmalar, yemin ifadelerin kime ait olduğu ve buna bağlı olarak Allah'a yemin izafe etmenin doğru olup olmadığı gibi kelâmî mevzular *Te'vilât*'ta ele alınmış ve sistematik olarak incelenmiştir. Burada Mâtürîdî'nin konuyla ilgili görüşleri ana başlıklar halinde incelenecektir.

2. 1. Kur'ân'da Yeminlerin Zikredilme Sebepleri

Mâtürîdî'ye göre Kur'ân'da zikredilen yeminlerin öncelikli fonksiyonu haberi yani *muksem aleyh*'i tekiddir.³⁵ O, yeminlerin bu özelliğini sıkça gündeme getirir ve

²⁶ Kâf 50/1.

²⁷ Bk. Gördük, “Aksâmu'l-Kur'ân'da 'Muksem bih' ve 'Muksem Aleyh' İlişkisi”, 179.

²⁸ Hicr 15/72.

²⁹ Zâriyât 51/23.

³⁰ Bk. Gördük, “Aksâmu'l-Kur'ân'da 'Muksem bih' ve 'Muksem Aleyh' İlişkisi”, 179.

³¹ Zâriyât 51/23; Hicr 15/92; Yûnus 10/53; Teğabün 64/7; Meryem 19/68; Nisâ 4/65; Meâric 70/40. Bu âyetleri toplu halde bir arada görebilmek için bk. Zerkeşi, *el-Burhân*, 3: 40; Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 1049.

³² Meryem 19/68.

³³ Teğabün 64/7; Sebe' 34/3; Yûnus 10/53. İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 14-15.

³⁴ Sebe' 34/3.

³⁵ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (İstanbul: Dâru'l-Mîzan (Mizan Yayınevi) 2005-2011), 14: 85, 128, 320. Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 16: 8, 79. Benzer görüşler için bk. Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb (Kitâbu Sibeveyh)*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harun, Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1408/1988), 3: 104; Ebû İshak İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve irâbuh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 5: 321; Meydânî, *Kavâidü't-tedebbür*, 472-473.

konuyu farklı yönleriyle izah etmeye çalışır. Bu bağlamda bazı önemli noktalara dikkat çeker. Bunlardan ilkinde göre Kur'ân'daki yeminlerin amacı, yemine konu olan haberin hak olduğunu ispat etmek değildir. Allah Teâlâ, varlığı bilinen şeyleri tekid etmek için yemin etmiştir.³⁶ Bunun manası şudur; Kur'ân'da geçen yeminlerin çoğu yeniden diriliş ve tevhidin tasdiki, risaletin ispatı vb. konular hakkındadır. Kur'ân'da *muksem bih* olarak zikredilen şeylere bakıldığında ise onların bu konularda delil teşkil ettiği görülür. Dolayısıyla şayet bu şeyler ile yemin edilmeseydi de muhataplar o şeyler üzerinde dikkatli bir şekilde düşünüp imâl-i fikir etselerdi söz konusu şeyler (muksem bihler) yemine konu olan haberi yine aynı şekilde gerekli kıları.³⁷ Diğer bir ifadeyle söz konusu hakikatler yeminsiz bir şekilde zikredilseydi bile yine aynı mana hâsıl olurdu.³⁸ Mâtürîdî'ye göre Kur'ân'da zikredilen yeminlerin tamamı bu şekildedir.³⁹ Öyleyse Kur'ân'da yemine sözü ispat için değil, sadece tekid için yer verilir.

Mâtürîdî yeminlerin tekid özelliğini sıklıkla vurgularken önemli bir noktaya daha işaret eder. Ona göre yemin ile sözü tekid edilen Allah değil, Hz. Peygamber'dir. O, bu konu üzerine hassasiyetle eğilir. Pek çok yerde birbirinin şerhi niteliğinde cümlelerle meseleyi izah etmeye çalışır. Şöyle ki; Allah Kur'ân'da haber verdiği hususların doğruluğunu ispat için yemin etmez. Çünkü kâfirler Allah'ın haberlerini yalanlamadıkları gibi⁴⁰ onun rablığı ve ilahlığı hakkında şüphe içinde de değillerdi.⁴¹ Bu demek oluyor ki Mâtürîdî'ye göre muhatapların Allah Teâlâ ve beyan ettiği hakikatler ile bir tereddüdü bulunmamaktadır. Bu nedenle Allah'ın haberlerini yemin ile tekid etmeye ihtiyacı yoktur. Muhataplar nezdinde asıl şüphe uyandıran husus, peygamberlerin Allah'tan getirdiklerini söyledikleri haberlerin doğruluğu hakkındadır.⁴² Yani onlar sadece Hz. Peygamber'in risâletinden şüphe ediyorlardı.⁴³ İşte Allah Teâlâ onların Hz. Peygamber hakkındaki şüphelerini izale etmek için sosyal hayatta çokça kullandıkları yemin üslubuna Kur'ân'da yer vermiştir.

Diğer taraftan Mâtürîdî'ye göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e ne ile yemin edeceğini öğretmek için söz konusu yemin ifadelerine yer vermiş olabilir. Mâtürîdî bu ihtimali de çokça dillendirir ve ona göre Kur'ân'daki yeminlerin tamamının bu manada düşünülmesi caizdir.⁴⁴ Böyle bir ihtimal kabul edildiğinde ilgili yeminler Allah'a değil, Hz. Peygamber'e ait olur.⁴⁵ Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere vahyin muhatapları Allah Teâlâ ve haberlerin doğru hususunda şüphe içinde değillerdi. Dolayısıyla Allah'ın, beyanlarını yemin ile tekid etmesini gerektirecek bir durum da

³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 16: 282. Benzer bir görüş için bk. Demirci, *Tefsîr Usûlü*, 165.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 321; 16: 282.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 163.

³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 317.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 164.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 156.

⁴² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 164.

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 156.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 15: 193.

⁴⁵ Konuyla ilgili detaylı bilgi ilgili bölümde verilecektir.

yoktu. Onların şüphesi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risaleti hakkında idi.⁴⁶ Ayrıca yemine, var olan zannı (töhmət) ortadan kaldırmak için başvurulur. Allah Teâlâ haberlerinde itham edilmez. Kâfirler ise Hz. Peygamber'in risaleti ile ilgili delilleri iyice düşünmemelerinden dolayı peygamberliğini kabul etmiyor ve verdiği haberler hususunda onu itham ediyorlardı.⁴⁷ İşte Allah Teâlâ Kur'ân'da zikrettiği yeminler vasıtasıyla hem Hz. Peygamber'e kavmiyle olan mücadelesinde durumunu teyit edip sözlerinden töhmeti kaldırabilmesi için neler ile yemin etmesi gerektiğini öğretmiş hem de onları Hz. Peygamber ve delilleri hakkında düşünmeye sevk etmiştir.⁴⁸ Dolayısıyla Kur'ân'da zikredilen yeminler, peygamberlerin Allah'tan getirdikleri haberlerin doğruluğunu ispat içindir.⁴⁹ Yoksa Allah Teâlâ kendi kelamının hakikat olduğunu ispat için yemin etmez.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Mâtürîdî'ye göre Kur'ân'da yeminlerin zikredilme nedenlerinden biri de şüpheleri ortadan kaldırmaktır. Muhatapların konuyla ilgili kesin bilgi sahibi olmalarına ve kafalarını karıştıran mevzuları anlamalarına engel olan şüphelerini def etmek için Kur'ân'da yeminlere yer verilir ve böylece yemine konu olan hususun kesinlikle gerçekleşeceğinin ve hak olduğunun bilinmesi amaçlanır.⁵⁰ Dolayısıyla yemin üslûbunun kullanılabilmesi için ortada şüphe veya inkar olması gerekir.⁵¹ Yemine konu olan mevzu ile ilgili kesin deliller ortaya konduktan sonra inkarcıların şüpheleri hala devam ediyorsa yemine ancak o zaman başvurulur. Yoksa delil ile ikna olanlara, haber yemin ile tekidli bir şekilde verilmez.⁵² Öyleyse Mâtürîdî'ye göre Kur'ân'da yemin üslubunun kullanılışı gelişmiş güzel değildir. Bunun için ortada inkârın olması ve bu inkârın getirilen tüm delillere rağmen devam etmesi gerekir.

Konuyla ilgili Mâtürîdî'nin zikrettiği bir başka neden ise şudur: Araplar bir şeyi güzel bulduklarında tazim ederlerdi. Tazim ettiklerinde ise o şey ile yemin ederlerdi. Dolayısıyla kendilerine güzel gelen, önemi ve değeri büyük olan şeyler ile yemin etmek Arapların âdeti idi.⁵³ İşte Kur'ân-ı Kerîm Arapların bu âdetini sürdürmüş ve yemin ile kast olunan manayı tekid edip muhatapların şüphelerini bertaraf etmek için yemin üslûbunu kullanmıştır.⁵⁴

Ayrıca Allah, bazen *muksem bih* olarak zikredilen şeylerde büyük delillerin bulunduğuna işaret etmek için yemin eder.⁵⁵ Bunun yanı sıra Araplar nezdinde önem ve değerlerinin büyük olması⁵⁶ veya menfaatlerinin çok olması sebebiyle⁵⁷ de

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 156.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 15: 193.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 15: 193; 17: 71, 156.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 164.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 127, 163.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8: 132.

⁵² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 127. Ferâhî, Kur'ân'da çoğu zaman yemine konu olan husus ile ilgili deliller tam manasıyla ortaya konmadan söz konusu mevzunun yemin ile tekid edildiğini ileri sürerek bu görüşe katılmaz. Ferâhî, *Im'ân*, 5.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 127; 16: 282; 17: 187. Ayrıca bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 1049.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 188, 206.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 242.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 127; 14: 189.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 319; 14: 263.

bazı şeylerle yemin etmiştir.

2.2. Muksem Bih

Mâtürîdî, kendisiyle yemin edilen şeyi/muksem bih ifade etmek üzere sonraki dönemde kavramlaşan *muksem bih* tabirini hiç kullanmaz. Bu manada çoğu zaman “القسم به” ifadesine⁵⁸ yer veren müellif sadece bir yerde “مخرج القسم” tabirini⁵⁹ kullanarak *muksem bih*'e işaret eder.

Mâtürîdî'ye göre bir şeyin *muksem bih* olabilmesi için temel iki özelliği sahip olması gerekir. Her şeyden önce kendisiyle yemin edilen şeyin muhataplar tarafından tanınması, bilinmesi gerekir. Zira yeminin asıl fonksiyonu haberi tekittir. Bu ise ancak muhatapları tarafından yemin ile neyin kastedildiğinin bilinmesiyle gerçekleşir.⁶⁰ Kısaca Mâtürîdî'ye göre yemin edilen şeyin muhatapların zihin dünyasında bir karşılığı yok ise edilen yemin, yemin değildir.

Yemin edilen şeyin muhataplar tarafından sadece bilinmesi de yeterli değildir. Bunun yanında *muksem bih*'in muhatapların nezdinde öneminin ve değerinin büyük olması gerekir.⁶¹ Mâtürîdî'ye göre muhataplar tarafından bilinmeyen ve büyük görülmeyen şeylerle yemin edildiğinde söz konusu yemin anlamsız hale gelir ki Allah bundan münezzehdir.⁶²

Mâtürîdî'ye göre bir şeyin öneminin büyüklüğü ise iki şekilde anlaşılır: Ya bizzat gözle görülerek ya da deliller ve haberler vasıtasıyla. Mesela insanlar, yeryüzünden ve gökyüzünden pek çok menfaat elde eder ve onların öneminin büyüklüğünü bizzat görerek bilirler. Bunların faydasını tespit için delile veya habere ihtiyaç yoktur. Fakat insanlar için önemi ve değeri büyük olan bazı şeyler vardır ki bunlar hakkında ancak delil veya haber vasıtasıyla bilgi elde edilebilir, bunları görmek mümkün değildir. Kıyamet günü bu duruma dair bir örnektir. Onun varlığı delillerle ve haberlerle sabittir ve o günün büyük olması kalplerdeki öneminin büyük olması sebebiyledir.⁶³ Mâtürîdî'nin bu izahlarından anlaşıldığı kadarıyla Kur'ân'da yer alan *muksem bih*'lerin muhataplar tarafından hem bilinmesi hem de onların nezdinde öneminin ve kıymetinin bulunması gerekir. Mâtürîdî'ye göre bunun aksini iddia etmek, Allah'ın boş yere yemin ettiğini söylemekle aynı manaya gelir. İşte bu nedenle olsa gerek Mâtürîdî “kâf” harfiyle ilgili naklettiği görüşler arasından konumuzla yakından alakalı olan son görüşü eleştirir. Söz konusu görüşe göre “kâf” yeryüzünü kuşatan, kırmızı veya yeşil yakuttan bir dağın ismi olup Allah bu dağ ile yemin etmektedir. Mâtürîdî bu görüşü *muksem bih*'in gerekli şartları taşımadığını ileri sürerek uygun bulmaz. Çünkü ona göre Araplar Kâf dağını ve onun azametini bilmiyorlardı. Yeminin asıl amacı haberi tekiddir. Bu ise hakkında yemin murad edilen(ler)in yemin ile neyin kastedildiğini bilmeleriyle gerçekleşir. Kendisi ile yemin edilen şey muhatap tarafından bilinmiyorsa ve onun gözünde değeri büyük değilse yemin abes hale gelir

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12: 60; 14: 319. 16: 8; 17: 156, 241-242.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 317.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 85.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 163; 16: 282; 17: 206.

⁶² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 85.

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 16: 282.

ve Allah bundan münezzehtir.⁶⁴

Kur'ân'da zikredilen yeminler bu gözle incelendiğinde güneş, ay, gündüz, gece vb. ile yemin edilmesi anlaşılabilirken mesela Kur'ân ve Âhîret gibi inkarcı muhatapları tarafından değer ve kabul görmediği zannı uyandıran bir şey ile yemin edilmesi ilk bakışta anlamsız gelmektedir. Mâtürîdî bu gibi yerleri *muksem bih* anlayışına uygun şekilde tevil eder ve kafalardaki soru işaretlerini gidermeye çalışır. Bu manada o, kendi katından olduğunu inkar ettikleri ve dolayısıyla kendilerince önemsiz ve değersiz olduğu halde inanmayanlara karşı Allah'ın Kur'ân ile yemin etmesinin hikmetini sorgular ve konuya iki şekilde açıklık getirir. Mâtürîdî'ye göre öncelikle onlar her ne kadar Kur'ân'ı inkar etseler de "eğer insanlar ve cinler bir araya toplansalar bile onun bir benzerini getiremezler..."⁶⁵ vb. âyetlere muhatap olduktan sonra bütün çabalarına rağmen onun bir benzerini getirme hususunda acze düştükleri için Kur'ân'ın onların nezdinde kadri ve önemi büyüktü.⁶⁶ Dolayısıyla zahirde farklı bir algıya sebep olsa da Allah, Kur'ân ile yemin ederek aslında kâfirlerce önemli ve değerli görülen bir şey ile yemin etmiş olmaktadır.

Diğer taraftan inkar etseler bile Allah onları Kur'ân üzerinde araştırma yapmaya sevk etmek için bizzat Kur'ân ile yemin etmiştir. Çünkü kâfirler sadece değeri ve önemi büyük olan şeyler ile yemin ediyorlardı. İşte Allah'ın bu yemini, "Rabbimizin kendisiyle kasem ettiği bu Kur'ân da nedir?" diyerek onları Kur'ân hakkında soru sormaya, araştırma yapmaya sevk etmiştir. Nitekim yeminden sonra gelen "Kur'an, Azîz, Rahîm olan Allah'ın indirdiği bir kitaptır."⁶⁷ âyeti de böyle bir sorunun varlığına işaret eder.⁶⁸ Buradan da anlaşılıyor ki Mâtürîdî'ye göre Allah, Arapların hakkında bilgi sahibi olmadıkları, önem ve değer vermedikleri bir şey ile yemin ederek habelerini tekid etmez.

Mâtürîdî, Kur'ân'da kendileri ile yemin edilen şeyler dikkatli bir şekilde incelendiğinde her birinin Allah'ın vahdaniyetine ve rububiyetine dair deliller taşıdığını, onun ilmîni ve hikmetini ispat ettiğini, kudretine ve otoritesine delil teşkil ettiğini belirtir. Ona göre inkarcılar bu eşyalar üzerinde hakkıyla tefekkür etselerdi bu onları kesinlikle yeniden dirilişi kabule, Allah'ın vahdaniyetine ve peygamberleri ikrar etmeye sevk edecekti. Böylece onlar, Allah ile beraber başka bir ilah olduğunu iddia etmeyecek, yeniden diriliş inkar edip, peygamberleri de yalanlamayacaklardı. Dolayısıyla ona göre *muksem bih*'lerin işlevlerinden biri de inkarcılara Allah'ın kudretini, ilmîni ve hikmetini ispat edip onların inkar ettikleri hakikatleri kabul etmelerini sağlamaktır.⁶⁹

Kur'ân'da kendileriyle yemin edilen varlıkların latif veya kesif, küçük veya büyük, açık veya gizli olmaları cihetiyle aralarında bir fark yoktur. Hepsi de şüpheli

⁶⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 85. Mâtürîdî, benzer nedenlerden dolayı Ehl-i tevil'in Beyt-i Ma'mûr ile ilgili görüşünü uzak bulur. Detaylı bilgi için bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 167.

⁶⁵ İsrâ 17/88.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12: 59-60.

⁶⁷ Yâsîn 36/5.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12: 60.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 72.

lerin izalesi; tevhit, risalet ve yeniden dirilişin ispatı noktasında aynı misyonu yüklenmektedir.⁷⁰ Meseleyi daha da açacak olursak Allah Kur'ân'da bazen yıldızlarla, bazen gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığı ve bazen de mahlûkatından dilediği ile yemin eder. Çünkü mahlukatın tamamı onun birliğine şahitlik etmede, rablığını, ilmini, kudretini ve otoritesini ispatta aynıdır. Çünkü latif ve gizli olan şeyler, zahir olanlara bağlantılıdır. Gizli olanın zikri, zâhir olanın zikrini kapsar. Eşyadan zâhir olanın zikri ise onların yaratıcısının zikrini de içinde barındırır. Böylece hakikatte yemin Allah adına yapılmış olur.⁷¹ Bununla birlikte kâfirler katında değerli olmalarından dolayı bu eşyaların bizzat kendileri ile yemin edilmiş olması da mümkündür. Müslümanların bu şeylerle kendi aralarında yemin etmeleri ise caiz değildir.⁷²

Kur'ân'da diğer yeminlerden farklı olarak sadece bir yerde Hz. Peygamber'in hayatı ile yemin edilir. Bunun dışında hiç kimsenin hayatı üzerine yemin edilmez. Söz konusu âyet şu şekildedir: “لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ / *Senin hayatına and olsun ki onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.*”⁷³ Mâtürîdî'nin naklettiğine göre burada tariz sanatı vardır. Şöyle ki; Allah Kuran'da insanların değer attetikleri şeyler ile yemin etmektedir. Allah Hz. Muhammed'in hayatına yemin ederek aslında nebisinin onların nezdinde değerli görülen şeylerin hepsinden daha fazla yemin edilmeye layık olduğunu haber vermiş olmaktadır. Nitekim bu manada Kur'ân'da “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ / (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁷⁴ ifadesi yer alır. Her kim âlemlerin tamamına rahmet ise o, diğerlerine nazaran tazim edilmeye daha layıktır. Çünkü onun faydaları daha umumî ve daha çoktur.⁷⁵

2.3. Muksem Aleyh

Muksem aleyh'in kelime manası “üzerine yemin edilen şey” demektir. Türkçede yeminin cevabı, yeminin konusu veya mevzusu gibi anlamlara karşılık gelir. Mâtürîdî tefsirinde çoğu zaman *muksem aleyh*'lere işaret eder. Bunu bazen nakil yoluyla yapar⁷⁶, bazen de doğrudan kendi görüşü olarak zikreder.⁷⁷

Mâtürîdî yeminin konusunu, cevabını ifade üzere sonradan kavramlaşan *muksem aleyh* tabirini sadece bir defa kullanır.⁷⁸ Bunun yerine daha çok موضع

⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, a.y.

⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 72. Benzer bir görüş için bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 1049.

⁷² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 156.

⁷³ Hicr 15/72. Bu âyette Hz. Peygamber'in hayatı ile yemin edildiği şeklinde genel bir kabul bulunmasına rağmen bazı müfessirler âyetin siyakını da dikkate alarak Hz. Lût'un hayatı üzerine yemin edilme ihtimalini dile getirirler. Tartışmalar için bk. Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâfan hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân 1418/1998), 3: 414; Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtihu'l-gayb)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2004) 19: 161; Ebû Abdillâh Muhammed Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1372/1952), 10: 39-40; Şihâbüddîn Muhammed el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1418/1997), 14: 107.

⁷⁴ Enbiyâ, 21/107.

⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8: 49-50.

⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 231, 263.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 16: 8; 17: 241.

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 128.

موقع القسم,⁷⁹ موقع القسم,⁸⁰ وقع عليه القسم,⁸¹ gibi lafızları tercih eder.

Kasem, *muksem aleyhi*/yeminin cevabını tekid için zikredilir.⁸² Yeminler, özellikle tehdit içerikli cümlelerle birlikte kullanıldığında çok daha şiddetli bir durumu ifade eder.⁸³ Bununla birlikte şayet âyet yeminsiz bir şekilde zikredilseydi bile *muksem aleyh*'in manasını aynı şekilde gerekli kılardı. Dolayısıyla Mâtürîdî'ye göre Kur'an'da Allah'ın kendisiyle yemin ettiği şeylerin her biri başlı başına birer âyet ve delildir. Muhataplar bu deliller üzerinde hakkıyla tefekkür etseler yemine gerek kalmadan da bunların önemini, değerini anlar ve Allah'ın yeminine konu edindiği hakikati en ufak bir şüpheye kapılmadan kabul ederlerdi.

Mâtürîdî'ye göre yemin, haberi yani *muksem aleyh*'i tekid fonksiyonunu icra edebilmesi için⁸⁴ tekid edilen haberin muhataplar tarafından şüpheyle karşılanması veya reddedilmesi gerekir. Herhangi bir şekilde üzerinde tartışma bulunmayan bir haberi yemin ile tekid etmek uygun değildir.⁸⁵ Zira bu, hiç gerek yok iken, Kur'an'da boş yere yemin edilmiş olması manasına gelir ki Allah bundan münezzehtir. Onun bu düşüncesi esas alındığında Kur'an'da zikredilen yeminlerin muhataplarının kimler olduğunu tespit etmek önem kazanmaktadır. Konuyla ilgili detaylı bilgi Mâtürîdî'nin Duhâ sûresinin ilk âyetleri hakkında zikredilen nüzûl sebeplerini tevlinde karşımıza çıkar. O, burada iki nüzûl sebebi rivayetine yer verir ve bu rivayetleri âyetlerde kullanılan yemin üslûbu üzerinden değerlendirir. İlk rivayete göre âyet müşrikler hakkındadır. Bu rivayet kabul edildiğinde söz konusu yeminler, müşriklerin sözlerine cevap olarak zikredilmiş olur ve Mâtürîdî'ye göre bu, ihtimal dâhilindedir. İkinci rivayete göre ise âyet, Hz. Hatice hakkında nazil olmuştur. Söz konusu rivayete göre Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelen vahiy gecikmiş, o da bu yüzden büyük bir endişeye kapılmıştı. Bu endişeli durumundan dolayı Hz. Hatice, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Rabbî'nin sana darıldığını ve seni terk ettiğini görüyorum" demiş ve bunun üzerine âyet nazil olmuştur. Mâtürîdî'ye göre âyetin Hz. Hatice'nin rivayette zikredilen sözü sonrasında nazil olması ihtimal dışıdır. Zira Hz. Hatice Allah'ın, Peygamberini (s.a.v.) terk etmeyeceğini ve ona darılmayacağını bilir. Aynı şekilde bütün müminler de Allah'ın, peygamberlerinden hiçbirini terk etmeyeceği inancına sahiptirler. Buradan hareketle Mâtürîdî yemine gerek kalmadan Hz. Hatice'nin söz konusu haberi tasdik edeceğini, böyle olduğunda da yeminin bir manasının kalmayacağını ifade eder.⁸⁶

Görüldüğü üzere Mâtürîdî burada âyette kullanılan yemin üslûbundan hareketle rivayete itiraz etmektedir. Bilindiği üzere Arapçada muhatabın durumuna göre haber tekidli veya tekidsiz gelebilir. Eğer muhatap, verilecek haber hususunda

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12: 204; 14: 87, 129, 339; 16: 8, 282; 17: 141.

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 135, 208, 210.

⁸¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 28, 317.

⁸² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 229.

⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8: 64.

⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 127, Benzer bir görüş için bk. İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 7; Meydâni, *Kavâidü't-tedebbur*, 472-473.

⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 320.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 242-243.

mütereddid değilse haber tekidsiz bir şekilde iletilirken, muhatabın zihninde bir te-reddüt varsa veya tamamen inkarcı ise duruma göre bir veya daha fazla tekid edatı ile haber kendisine iletilir.⁸⁷ İşte Mâtürîdî açıkça belirtmese de burada bu konuya değinmekte ve âyetin rivayette anlatıldığı şekliyle Hz. Hatice'nin sözleri üzerine in-mesine imkan vermemektedir. Zira Mâtürîdî'ye göre Hz. Hatice'nin sözleri üzerine nazil olduğu iddia edilen âyet metin açısından incelendiğinde yeminin cevabı olduğu görülür. Yani haber tekidli bir şekilde gelmiştir. Dolayısıyla kendisine haber verilen yani âyetin hakkında nazil olduğu kişinin haberin kabulü noktasında mütereddid ol-ması gerekir. Oysa Hz. Hatice'nin, Rabbi'nin Hz. Muhammed'i terk etmediğini ve ona darılmadığını beyan eden haberi en ufak bir şüpheye dahi kapılmadan doğrudan tas-dik edeceği açıktır. Hal böyle iken âyetin Hz. Hatice hakkında indiği var sayıldığında haberin öncesinde tekid için gelen yeminler bir anlam ifade etmez ve cümle beliğ olmaktan çıkar. Bundan dolayı Mâtürîdî'ye göre rivayette anlatıldığı şekliyle âyetin Hz. Hatice hakkında nazil olması mümkün değildir.

Mâtürîdî benzer düşüncelerini Burûc sûresindeki yeminlerin cevabıyla ilgili açıklamalarına da yansıtır. Öncelikle konuya dair iki görüş nakleder. Bu görüşlerden ilkinde göre yeminlerin cevabı "*Alevli ateş yakanlar (Ashâbu'l-Uhdûd) lânetlenmiş-tir.*"⁸⁸ âyeti iken diğer görüşe göre ise "*Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir.*"⁸⁹ âyetidir. Mâtürîdî'ye göre kâfirlere karşı delil getirme konumunda olduğu için ikinci görüş daha uygundur. Eğer ilk görüş kabul edilirse yeminin muhatabı inananlar olur. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in getirdiği haberlere şeksiz şüphesiz inanırlar. Yemin ise yemin ile kast olunan manayı (muksem aley) tekid edip şüpheyi ortadan kaldı-rmak için zikredilir. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in haberleri hakkında şüpheye düşmediklerine göre onlara haberin yemin ile tekid edilerek verilmesine ihtiyaç yoktur. İşte bu nedenle "*Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir.*" âyeti yeminin cevabı olmaya daha uygundur.⁹⁰

Netice itibariyle anlaşılan o ki Mâtürîdî Kur'ân'daki yeminlerin ilk ve öncelikli muhatabı olarak inanmayanları görür. Zira yeminin gayesi, muhatabların haber ile ilgili şüphelerini def etmektir. Kendilerine tebliğ edilen âyetler hakkında müminle-rin şüpheye düşmeyecekleri ise açıktır. Dolayısıyla Kur'ân'daki hakikatlerin inanan-lara yemin ile tekidli bir şekilde haber verilmesine gerek yoktur. Bu durumda Mâtürîdî'ye göre yeminlerin muhatabı inanmayanlar olur.⁹¹

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşıldığı üzere Mâtürîdî'ye göre *muksem aleyh*'lerin temel özellikleri muhatablar tarafından inkar edilmeleri veya şüpheyle

⁸⁷ Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fi ulûmi'l-belâga*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 28.

⁸⁸ Burûc 85/4.

⁸⁹ Burûc 85/12.

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 141.

⁹¹ Benzer bir görüşü Meydânî de dile getirir. Nitekim o, Kur'ân'daki yeminleri muhatabları açısından tasnif eder ve tamamı olmasa da pek çok yemin ifadesinin öncelikli muhatabının inkârcılar olduğunu belirtir. Detaylı bilgi için bk. Meydânî, *Kavâidü't-tedebbür*, 476-478. Bununla birlikte Mâtürîdî genel görüşünün aksine tek bir yerde bazı durumlarda haberin müminlerin tamamına değil de belli bir bölümüne yemin ile tekidli bir şekilde verilmesini caiz görür. bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 141-142.

karşılanmalarıdır. Bu nedenle herkes tarafından genel kabul gören bir konunun yemin ile tekid edilmesine ihtiyaç yoktur.⁹² Mâtürîdî bu anlayışını *muksem aleyler* ile ilgili tüm yorumlarına yansıtır. Görüşüne aykırı bir durumla karşılaştığında ise teville yönelme ihtiyacı hisseder. Nitekim Mâtürîdî, *muksem aleyh* olarak kabul edilen bir âyeti bazen zahiri itibariyle kendi yaklaşımına ters düştüğü için müşkil olarak nitelendirir ve bu işkale ortadan kaldırmak için birtakım izahlar getirir. Sözelimi Mâtürîdî Leyl sûresinin başındaki yeminlerin cevabı olarak “*إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى* /Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir.”⁹³ âyetinin gösterildiğini belirtir. Bu durumda şöyle bir soru akla gelir: Şüphesiz -mümin olsun kâfir olsun- herkes çabalarının farklı farklı olduğunu bilir. Öyleyse herkesin bildiği şey üzerine yemin edilmesin hikmeti ve faydası nedir?⁹⁴

Mâtürîdî'ye göre bu âyet var olduğu şekliyle yeminin cevabı olarak kabul edildiğinde işkâle sebep olur. Bu nedenle o, âyeti tevil etme ihtiyacı hisseder ve söz konusu sıkıntıyı âyeti “Çabalarınızın karşılığı ve mükâfatı *ahirette* farklı farklıdır” şeklinde anlayarak gidermeye çalışır. Yani âyeti müşrikler tarafından inkara konu olan ahiretle ilişkilendirir. Öyleyse aslında âyetin sonunda mahzup bir “ahirette” ibaresi vardır.⁹⁵ Eğer böyle bir tevil yapılmazsa zikredilen yemin anlamsız hale gelir. Çünkü âyet zahiri itibariyle kabul edildiğinde yeminin cevabında herkesçe malum ve hakkında hiçbir tartışmanın yaşanmadığı bir konuya dikkat çekilmiş olur. Hâlbuki bu Mâtürîdî'ye göre yeminin mantığına terstir. Çünkü bir hususun yemin ile tekid edilebilmesi için inkar edilmesi veya en azından şüphyle karşılanması gerekir. Âyetin zahirinde zikredilen hakikat üzerinde hiç kimsenin bir şüphesi yoktur. Fakat âyet Mâtürîdî'nin tevil ettiği şekilde anlaşıldığında ise konu muhataplar nezdinde tartışmalı bir hal alırken aynı zamanda yemin de anlam kazanmaktadır.

Mâtürîdî yine benzer sâiklerden hareketle kimi zaman ise yeminin cevabıyla ilgili nakledilen görüşlere karşı çıkar ve *muksem aleyh*'i daha uygun gördüğü bir âyete hamleder. Sözelimi Mâtürîdî, Tin sûresindeki yeminlerin cevabıyla ilgili Ehl-i tevil tarafından zikredilen görüşe itiraz eder. Onlara göre bu sûredeki yeminlerin cevabı “*أَحْسَنَ تَقْوِيمٍ* /Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.”⁹⁶ âyetidir. Mâtürîdî'ye göre ise bu âyet değil de hemen sonrasında gelen “*كُنتُمْ رَكَّادَاتٍ أَسْفَلَ* /Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.”⁹⁷ âyeti yeminin cevabı olmaya daha uygundur. Zira yeminin cevabı “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” âyetidir denilirse herkes zaten insanın en güzel şekilde yaratıldığını görür ve bilir. Hiç kimse yaratıldığı suretinin dışında bir başka surette yaratılmayı temenni etmez. Yani Mâtürîdî'ye göre bu âyette zikredilen husus herkes tarafından tereddüt dahi gösterilmeden kabul edilecek tarzda açıktır ve burada yemin ile tekide ihtiyaç yoktur. Diğer taraftan ise muhataplar arasında inkara ve tekbibe konu olmasından dolayı -ki o da cehennemdir- “Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.” âyeti *muksem*

⁹² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 210.

⁹³ Leyl 92/4.

⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 231.

⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, a.y. Benzer misaller için bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 209, 223.

⁹⁶ Tin 95/4.

⁹⁷ Tin 95/5.

aleyh olmaya daha elverişlidir. Dolayısıyla genel kabulün aksine aslında burada Allah muhataplar tarafından inkar edilen cehennemcinin varlığını yeminle tekid etmiş olur. Bu durumda şöyle bir mana ortaya çıkar: İnsanları en güzel surette yaratmamıza rağmen inkar ve inatlarından dolayı müminler dışındakileri aşağıların en aşağısına –yani ceheneme- göndereceğiz/çevireceğiz.⁹⁸

Görüldüğü üzere Mâtürîdî'ye göre yemin ifadelerin hemen arkasından gelmesi ve tekidli bir şekilde ifade edilmesi bir âyetin *muksem aleyh* olduğunu söyleyebilmek için yeterli değildir. *Muksem aleyh*'lerin en belirgin vasfı inkara, tekdize veya şüpheye konu olmalarıdır. Bu vasıfları taşımayan bir haber için tekid söz konusu olamaz. Tekide gerek olmadığında ise yeminin bir anlamı kalmaz.

Bununla birlikte Mâtürîdî yemin (*muksem bih*) ile cevabı (*muksem aleyh*) arasındaki mesafenin çok fazla olmasını uygun görmez. Özellikle yeminin cevabının kapalı olduğu yerlerde konuyla ilgili tartışmalara temas eder. Nitekim Sâd sûresinin başındaki yeminin (ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ) cevabına ilişkin açıklamalarında konunun detaylarına rastlamak mümkündür. O, öncelikle Kisâ'î'den nakille Kur'ân'da yer alan yeminlerin cevaplarının bazen açık (*zâhir*), bazen de kapalı (*ğâmiz*) olduğunu ifade eder. Cevabı açık olan yemine “فَلَا أَقْسِمُ بِالْجَوَارِ الْكُنَّسِ / *Andolsun, bir görünüp bir sinenlere, akıp gidip kaybolanlara...*”⁹⁹ âyetlerini delil gösterir. Bu yeminlerin cevabı, yeminlerin hemen peşi sıra gelen “إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ / *Şüphesiz o Kur'ân, değerli bir elçinin sözüdür*”¹⁰⁰ cümlesidir. Cevabı kapalı olan yeminlere ise Sâd sûresinin ilgili âyetlerini örnek verir. Bazıları tarafından aynı sûrenin 64. âyetinin “إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ” / *Şüphesiz bu, cehennemliklerin birbirleriyle çekişmesi kesin bir gerçektir.*” yeminin cevabı olarak kabul gördüğünü nakleder. Fakat kendisi yemin ile cevabı arasının uzun olması ve araya yemin ile alakası olmayan kıssaların girmesi sebebiyle bu görüşe katılmaz. Ona göre aynı sûresinin 3. âyeti (كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَلا تَجِئْ مِنْنا بِنِعْمَةٍ مِنْ رَبِّنا وَنَحْنُ أَهْلُكَنا) / *Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı değildi.*) yeminin cevabıdır. Aslında bu âyetin başında kâsem lâmı mevcuttur (لَكُمْ أَهْلَكْنَا). Fakat yemin ile cevabı arasına “بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ” / *Fakat inkâr edenler bir büyükleme ve ayrılık içindedirler.*”¹⁰¹ âyeti girdiği için bu kâsem lâmı hafzedilmiştir. Mâtürîdî'ye göre bu, anlaşılması zor, ince ve kapalı bir husustur.¹⁰²

Görebildiğimiz kadarıyla Mâtürîdî buraya kadar ortaya koymaya çalıştığımız *muksem aleyh* anlayışını tüm yorumlarına yansıtır. Bu bağlamda bazen konuyla ilgili pek çok görüş nakletmesine rağmen meseleyi yine de kendi görüşüne uygun olarak tevîl eder. Sözelimi Kâf sûresinin ilk âyetinde zikri geçen (ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) / *Kâf. Şerefli Kur'ân'a and olsun*) yeminin mevzusu hakkında izahlar getirirken böyle bir metod takip eder. Bazıları yeminin mevzusunun “وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمُ مَا نُؤَسِّسُ بِهِ نَفْسَهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ” / *And olsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.*”¹⁰³ âyeti olduğunu söylerken bazıları da

⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 263.

⁹⁹ Tekvîr 81/15-16.

¹⁰⁰ Tekvîr 81/19.

¹⁰¹ Sâd 38/2.

¹⁰² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12: 204-205.

¹⁰³ Kâf 50/16.

“*And olsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık...*”¹⁰⁴ âyeti olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra diğer bazıları ise “*...Artık onlar kararsız bir hâldedirler.*”¹⁰⁵ ifadesini yeminin cevabı olarak görürler.

Bu görüşleri nakletmesine rağmen Mâtürîdî *muksam bih*'in hemen peşi sıra gelen “*Kâfirler, Aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşılar da: 'Bu şaşılacak bir şey; öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman dirilecek miyiz? Bu, ihtimali olmayan bir dönüştür' dediler.*”¹⁰⁶ âyetlerinin *muksam aleyh*/yeminin konusu olma ihtimalini dillendirir.¹⁰⁷ Nitekim burada kâfirler tarafından hayretle karşılanan ve inkara konu olan iki husus tan söz edilmektedir. Bunlardan ilki insanlar arasından bir uyarıcının gönderilmesi; diğeri ise öldükten sonra yeniden dirilme hadisesidir. “*وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمْ الْهُدَىٰ*” /*İnsanlara hidayet (Kur'an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, 'Allah, bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?' demeleri engel olmuştur.*”¹⁰⁸ ve “*سَنَ لَا يَبْرَأُ مِثْلًا*” /*Sen de ancak bizim gibi bir beşersin...*”¹⁰⁹ gibi âyetler kâfirlerin, bir beşerin peygamber olmasını inkar ettiklerinin göstergesidir. Ayrıca hem burada hem de daha başka âyetlerde kâfirlerin yeniden dirilmeyi inkar ettikleri ve bu olayı hayretle karşıladıkları ifade edilir. İşte Mâtürîdî'ye göre kâfirlerin zikri geçen bu iki önemli hususla ilgili hayretlerine ve inkarlarına cevap kastyıla yeminin zikredilmiş olması mümkündür.¹¹⁰

Mâtürîdî kimi zaman ise *muksam aleyh* ile ilgili nakledilen görüşler arasında tercihte bulunur. Bir örnek vermek gerekirse o, “*كَلْبًا طَبَعًا عَنْ طَبَعٍ*” /*Şüphesiz siz hâlden hâle geçeceksiniz.*” âyetiyle ilgili İbn Mesud ve İbn Abbas'tan iki farklı yorum nakleder. Her iki sahabîye göre de burada hitap Hz. Peygamber'edir. İbn Mesud'a göre âyetin manası “Ey Muhammed! Sen halden hale geçeceksin.” şeklindedir. Bu yorum esas alındığında âyette kavminin, Hz. Peygamber'in davetine icabet edip Müslüman olacağı müjdesi vardır. Şöyle ki şimdi onlar, insanların iman etmelerini engelleyip sana ezâ ve cefâ etseler de sonradan sana itaat edecekler ve senin yardımcılarının olacaklar. İbn Abbas'a göre ise âyetin manası “Sen, semada halden hale geçeceksin.” şeklindedir. Bu yoruma göre âyette kast olunan isrâ hadisesidir. Mâtürîdî'ye göre İbn Mesud'un yorumu doğruya daha yakındır. O, İbn Mesud'un yorumunu tercih etme sebebini şu şekilde açıklar; bir hususun yemin ile tekid edilebilmesi için muhataplar tarafından şüphyle karşılanması gerekir. Zaten haberin yemin ile tekid

¹⁰⁴ Kâf 50/ 36.

¹⁰⁵ Kâf 50/5.

¹⁰⁶ Kâf 50/2-3.

¹⁰⁷ Maturidi burada konunun detaylarına girmese de anlaşılan o ki yemin ifadelerinin hemen ardından gelmesine rağmen bu âyetin yeminin cevabı olarak görülmemesinin sebebi âyetin başında yer alan “*بَل*” edatıdır. Kufeliler, “*ان*” gibi bu edatın da yeminin cevabının başında gelebileceğini kabul ederler. Bundan dolayı Maturidi, söz konusu âyetin yeminin cevabı olmasında bir sıkıntı görmez. Diğerleri ise bu görüşe katılmazlar ve yeminin cevabını başka yerlerde ararlar. Detaylı bilgi için bk. İbn Kayyim, *et-Tibyân*, 13-14.

¹⁰⁸ İsrâ 17/94.

¹⁰⁹ Şuarâ 26/154.

¹¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 87.

edilmesinin amacı, muhatapların şüphesini izale etmektir.¹¹¹ Doğal olarak bir şey hakkında şüphe duyabilmek için öncelikle onun muhatap tarafından bilinmesi gerekir. İbn Abbas'ın âyeti isrâ hadisesi ile ilişkilendirmesini bu bağlamda değerlendiren Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber'in kavmi isrâ hadisesini bilmiyordu. Hakkında bilgi sahibi olunmayan bir mevzu yemin ile tekid edildiğinde muhatapların şüphesi giderilmiş olmaz. Böyle olduğunda ise yemin işlevsiz bir hal alır. İşte bu yüzden Mâtürîdî, İbn Abbas'ın yorumunu tercih etmez. İbn Mesud'un yorumunu ise kullanılan yemin üslûbuna uygun düştüğü için daha doğru bulur.¹¹²

2.4. Yeminlerin Başındaki Lâ/ل Edati

Kur'ân'da diğer yemin çeşitlerinden farklı olarak bazen atıf harfleriyle “لَا” bazen ise atıf harfi olmaksızın “لَا أَقْسَمُ” şeklinde yemin ifadeleri geçer.¹¹³ Mâtürîdî yemin ifadelerin başındaki “لَا” harfinin ne ifade ettiği anlatabilmek için bu ifadelerin geçtiği âyetleri farklı boyutlarıyla tahlil eder. Konu hakkında rivayetler nakletmesinin yanı sıra kendi düşüncelerine ve tercihlerine de yer verir. Tespitleri-mize göre söz konusu “لَا” harfi ve özellikleri ile ilgili tefsirinde üç görüşe yer verir.

1- Bu harf, muhataplar arasında herhangi bir konuda meydana gelen tartışmayı def etmek içindir ve zâid değildir.¹¹⁴ Kendisinden sonra gelen yemin fiiliyle bağlantısı(sıla) yoktur. Başlı başına manası olan bir harftir. “لَا”nın bu manada olduğu kabul edilirse yemin cümlesinin başından hazfi caiz değildir.¹¹⁵ Bu durumda “لَا أَقْسَمُ” ifadesi Türkçede “Hayır! İş öyle onların zannettikleri gibi değil! Yemin ederim”; “Hayır! Artık başka söze lüzüm yok! Yemin ederim” gibi manalara tekabül eder.¹¹⁶

2- Nefiy içindir.¹¹⁷ kendisinden sonra gelen yemin lafzıyla bağlantılı(sıla)'dır. Bu yoruma göre ise “لَا أَقْسَمُ” ifadesi “iş o kadar açıktır ki yemin bile etmiyorum.” “Söyleyeceğim söz o kadar büyüktür ki kâsem etmek bile onun hakkıyla büyütmez.” gibi anlamlara gelir.¹¹⁸

3- Zâiddir ve tekid içindir.¹¹⁹ kendisinden sonra gelen yemin lafzıyla bağlantılı(sıla)'dır.¹²⁰ Bu yorum kabul edildiğinde cümle “لَا أَقْسَمُ” şeklinde olup¹²¹ “kesinlikle yemin ediyorum ki...” manasına gelir. Nitekim bu yorumu destekleyen kıraatler de mevcuttur.¹²²

¹¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 141, 206.

¹¹² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 134-135.

¹¹³ Vâkıa 56/75; Hâkka 69/38; Meâric 70/40; Kıyâme 75/1-2; Tekvîr 81/15; İnşikâk 84/16; Beled 90/1. bk. Meydânî, *Kavâidü't-tedebbür*, 480.

¹¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 319.

¹¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 132.

¹¹⁶ Gördük, “Aksâmu'l-Kur'ân'da 'Muksem bih' ve 'Muksem Aleyh' İlişkisi”, 178; Kırca Celal, “Aksâmu'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 290.

¹¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 205.

¹¹⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 12. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 171.

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 15: 113.

¹²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 132.

¹²¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 16: 78.

¹²² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 132.

Yukarıdaki bilgiler dikkatli bir şekilde incelendiğinde “لَا”nın, sonrasında gelen yemin fiilinin sırası olup olmamasına göre iki şekilde tasnif edildiği görülür. Sonrasıyla bağlantısı olmayan “لَا” muhatapların tartışmasını ret (def) içindir ve cümleden hazfi caiz değildir. Diğer taraftan “لَا أَقْسِمُ” ifadesinde yer alan ve sonrasında gelen yemin lafzıyla bağlantılı olan “لَا”nın tekid veya nefiy olma ihtimali vardır. Mâtürîdî’ye göre bu gibi yerlerde söz konusu harfin tekid mi yoksa nefiy mi? İfade ettiğini tespit edebilmek için siyaka bakılması gerekir. Şayet yeminden sonra gelen *muksem aley* yani yeminin cevabı olumlu (müsbet) bir cümle ise bu “لَا” tekid ifade eder. Eğer yeminin cevabı olarak gelen cümle olumsuz (menfi) ise “لَا” nefiy manasındadır. Mâtürîdî teorik olarak zikrettiği bu kuralı bir örnek üzerinde de uygular. Beled sûresinin başındaki “لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ (1) وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ (2) وَالْوَالِدُ وَمَا وَكَلَدُ (3) لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ (4) / *Sen bu beldedeysen bu beldeye, babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki, biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde yarattık.*” âyetlerini bu bağlamda değerlendiren müellif, yeminin cevabının “biz insanı bir sıkıntı ve zorluk içinde yarattık” şeklinde müspet gelmesinden hareketle ilk âyette geçen “لَا أَقْسِمُ” ifadesinin nefiy değil, tekid ifade ettiğini (لَا أَقْسِمُ) sonucuna ulaşır.

Öte yandan Mâtürîdî bazen “لَا أَقْسِمُ” ifadesindeki “لَا”nın nefiy mi yoksa tekid mi? ifade ettiği ile ilgili tartışmalara da değinir ve konuya ilişkin görüşlerini belirtir. Bir örnek vermek gerekirse Mâtürîdî Kıyamet sûresinin ilk iki âyetinde geçen yemin ifadeleri hakkında Hasan-ı Basrî’den bir görüş nakleder. Söz konusu görüşe göre ilk âyetteki “لَا أَقْسِمُ بِاللَّوْأَمَةِ (1) (لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ) (2) / *Sen bu beldedeysen bu beldeye (Mekke’ye), babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki*”¹²³ âyetinde baba (Hz. Adem) ve ondan meydana gelen çocuk (çocuklarının tamamı) üzerine yemin edilmesinde bir sıkıntı görmez. Mâtürîdî’ye göre Hz. Adem ve onun soyundan gelenler ile yemin etmek caiz olduğuna göre insanoğlunun tamamında bulunan nefis-i levvâme’ye yemin etmek de caizdir. Böyle düşünüldüğünde aslında Hasan Basrî’ye göre de nefis-i levvâme’ye yemin edilmiş olur. Öyleyse burada ikinci âyetin başında gelen “لَا”nın tekid ifade ettiğini reddetmenin hiçbir manası yoktur.

Bu açıklamalarından anlaşılın o ki Hasan-ı Basrî aksine bir görüş belirtmesine rağmen Mâtürîdî’ye göre ikinci âyetin başındaki “لَا”nın tekid manasına gelmesinin önünde bir engel yoktur ve dolayısıyla nefis-i levvâme ile yemin edilmesi caizdir.

2.5. Kur’ân’daki Yemin İfadelerinin Aidiyeti

Kur’ân’da yer alan yemin ifadelerin birçoğu vâvu’l-kasem ile gelir. Bunun dışında bir de “لَا أَقْسِمُ” lafzıyla başlayan yemin cümleleri vardır. Bu tür yeminler mütekellim siğasının kullanılmasından dolayı yapı yönüyle vâvu’l-kasem’li yeminlerden

¹²³ Beled 90/1-3.

ayrılır. Bu nedenle Mâtürîdî söz konusu yemin çeşitleri ile ilgili farklı yaklaşımlar sergiler.

Mâtürîdî'ye göre vâvu'l-kasem ile gelen yeminler Allah'a ait olabileceği gibi Hz. Peygamber'e de ait olabilir. Kâfirler katında değerli olmalarından dolayı bu eşyaların bizzat kendileri ile Allah tarafından yemin edilmiş olması mümkündür.¹²⁴ Bununla birlikte zikri geçen yeminler Hz. Peygamber'e de ait olabilir. Bu durumda Kur'ân'da yer alan yemin ifadeleri Allah tarafından Hz. Peygamber'e ne ile yemin edeceğini öğretmek için zikredilmiş olur ve söz konusu yemin cümlelerinde hazfin varlığına hükmedilir. Çünkü peygamberler de insandır ve insanlar sadece Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla yemin edebilirler. Bunu Tûr sûresinin ilk âyetleri üzerinden açıklamak gerekirse mana şöyle olur; Tûr'u ve satır satır yazılmış kitabı yaratana yemin olsun ki...¹²⁵

Dolayısıyla Mâtürîdî'ye göre eğer Kur'an'daki yemin ifadeleri peygamberlere ait ise bu durumda yemin cümlelerin başında hazfin varlığına hükmedilir ve yeminlerin, zikredilen şeyler ile değil, onların yaratıcısı adına yapıldığı sonucuna ulaşılır. Zira insan olmaları sebebiyle peygamberlerin de Allah'tan başkası adına yemin etmeleri caiz değildir.

Öte yandan görebildiğimiz kadarıyla Mâtürîdî "لا أقسم" lafzıyla başlayan yemin cümlelerin kime ait olduğu hususunda daha farklı bir yaklaşıma sahiptir. O, bu hususla ilgili iki ihtimalden bahseder.

-Hem Allah'a hem de Hz. Peygamber'e ait olabilir.

-Allah'a ait olması mümkün olmayıp sadece Hz. Peygamber'e aittir.

Mâtürîdî "Yıldızların yerlerine yemin ederim ki"¹²⁶ âyetindeki yemin ifadesinin Allah'a aidiyeti hususunda Ehl-i tevil'in tamamının ittifak ettiğini belirtir. Her ne kadar Ehl-i tevil böyle düşünse de Mâtürîdî'ye göre buradaki yemin ifadesi Hz. Peygamber'e de ait olabilir. Allah Teâlâ'nın bu yemini kendisine izafe etmesinin sebebi ise peygamberine bu şeylerin Rabbi ile yemin etmesini öğretmektir. Aynı durum diğer peygamberler için de geçerlidir. Mâtürîdî bu düşüncesini şu şekilde temellendirir: Yemin ancak inkar ve tartışma esnasında haberi tekid için kullanılır. Muhataplar ile Allah arasında yemin etmeyi gerektirecek bir tartışma, anlaşmazlık yoktur. Asıl tartışma peygamberler ile kavimleri arasındadır.¹²⁷ Yani sözlerini yemin ile desteklemesi gereken Hz. Peygamber'dir. Dolayısıyla genel kanaatinin aksine bu yemin ifadeleri Allah'a ait olabileceği gibi Hz. Peygamber'e ait olması da mümkündür.

Diğer taraftan Mâtürîdî'ye göre içerisinde açıktan Rab lafzının geçtiği yemin ifadelerinin ¹²⁸(فَلَا أَقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ) Allah'a ait olması ise mümkün değildir. Dolayısıyla buradaki yemin ifadesi Hz. Peygamber'e aittir. Çünkü Allah'ın kendi kendine "doğuların Rabbine yemin ederim ki" şeklinde yemin etmesi muhtemel değildir.¹²⁹

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 156.

¹²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 164.

¹²⁶ Vâkıa 56/75.

¹²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 320.

¹²⁸ Meâric 70/40.

¹²⁹ Mâtürîdî burada Meâric 70/40. âyeti delil getirerek Allah'ın Rab ismine yemin etmesine ihtimal vermez iken, aynı âyetin tefsirinde ise bu yemin lafzının, iki vecihten Allah'a âit olabileceğini ifade eder.

uyarma ve tekid ifade eden her şey ile Allah'ın yemin etmesi caizdir.¹⁴¹ Kaldı ki bu şeylerle yemin etmek aslında onların yaratıcısına yemin etmek demektir. Mahlukatı ile yemin ederek sanki zimnen Allah, bu varlıkların yaratıcısına yemin etmeyi emretmektedir.¹⁴²

Diğer bir yaklaşıma göre ise Allah Teâlâ ne bu şeylerin zatı ile ne de yaratıcısı ile yemin etmektedir. Allah Teâlâ sadece insanlar için yarattığı nimetleri saymak (hatırlatmak) için bu şeyleri zikretmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenler de aynı şekilde "Allah'ın insanlara kendi zatı dışında diğer varlıklarla yemin etmelerini yasaklamış iken kendisinin bu şeyler ile yemin etmesi uygun düşmez." düşüncesinden hareket ederler. Dolayısıyla rüzgar, bulut, gemi gibi insanların menfaat temin ettiği şeylerin zikredilmesi yemin için değil, insanlarda minnettarlık hissi uyandırmak içindir.¹⁴³

Mâtürîdî bu görüşe katılmaz. Ona göre yemine konu olan haberi tekid için Allah Teâlâ'nın yarattığı bazı şeyler ile yemin etmesinde bir mahzur yoktur. Bu görüşü savunanların "kullarına kendi zatı dışında başka şeylerle yemin etmelerini yasaklamışken kendisinin mahlukat ile yemin etmez." şeklinde ileri sürdükleri delil anlamsızdır. Çünkü Allah, insanlara yemin etmelerini yasakladığı bir şey ile yemin edebilir. Mâtürîdî bu durumu şu şekilde izah eder: Bir şey ile yemin etmek, zikredilen şeyi yüceltmektir. Zikredilen şey, yüceltmeyi kendi zatından dolayı hak etmez. Bilakis Allah vasıtasıyla yücelik kazanır. Biz ise Allah ile yemin etmekle emrolunduk. Çünkü bütün eşyayı yaratmasından dolayı hakikatte tazime layık olan sadece O'dur. Binaen aleyh Allah'ın yarattığı bir şey ile yemin etmesi, o şeyin zatını tazim için değildir. Tam aksine insanların nazarında değeri ve önemi büyük olan o şeylerin faydalarını beyan etmek içindir.¹⁴⁴

Anlaşılan o ki bu görüşü savunanların hataya düştükleri nokta, *muksem bih* olarak zikredilen bu şeylerin zatlarındaki yüceliklerinden dolayı Allah'ın kendileriyle yemin ettiğini düşünmeleridir. Oysa Mâtürîdî'ye göre Allah adına yemin edilmesinin sebebi zatındaki yücelik iken, Kur'ân'da zikri geçen şeyler ile yemin edilmesi onların zatlarının yüceliğinden kaynaklanmaz. Bilakis Allah Teâlâ, insanlar katında değerlerinin büyük olmasından dolayı ne kadar faydalı olduklarını beyan etmek için bu şeylerle yemin eder.

Burada meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için Allah'ın yemini ile insanların yemini arasındaki farka da değinmek gerekir. Yukarıda ifade edildiği üzere Mâtürîdî'nin anlayışına göre Allah'ın, sözlerini tekid kastıyla mahlûkatından dilediği ile yemin etmesinde bir mahzur yoktur. İnsanların yeminlerine gelince onlar sözlerinin doğruluğunu ispat için yemin ederler. Bu nedenle kalplerde son derece azametli ve değerli olan şeyleri zikrederek yemin etmeleri gerekir ki bunlar da Allah'ın

¹⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 164.

¹⁴² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17: 156.

¹⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 126.

¹⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 128-129.

isimleri ve sıfatlarıdır.¹⁴⁵ Dolayısıyla insanlar için Allah'tan başkası adına yemin etmek caiz değildir.¹⁴⁶ Mâtürîdî bu duruma şu şekilde mantıkî bir izah getirir: İnsanların yemini yardım isteme ve tazarru manasındadır. Allah'tan başkasından yardım istemek caiz olmadığı için Allah'tan başkası adına yemin etmek de caiz değildir.¹⁴⁷ Ayrıca Allah'tan başkası adına edilen yemin, yemin edilen şeyi tazim manasına gelir. Bu nedenle insanların Allah'tan başka bir şey ile yemin etmeleri yasaklanmıştır.¹⁴⁸

Dolayısıyla Mâtürîdî'ye göre Allah'ın yeminleri ile insanların yeminleri arasında iki fark vardır:

1- Allah, sözlerini tekid için yemin ederken insanlar ise sözlerinin doğruluğunu ispat için yemin ederler.

2- İnsanların yemini yardım isteme ve tazim anlamı taşıırken Allah'ın yeminleri için böyle bir şey asla söz konusu değildir. İşte bu nedenle Allah'ın kendi zatı dışında başka varlıklar ile yemin etmesi mümkün olduğu halde insanlar için bu caiz değildir.

Sonuç

Mâtürîdî *Te'vilât* adlı tefsirinde Kur'ân'da yeminlerin zikredilme nedenleri ile farklı ihtimallerden bahseder. Bununla birlikte ona göre söz konusu yeminlerin temel amacı haberi (muksem aleyh) tekiddir. Tekide ihtiyaç duyulmasının sebebi ise muhatapların Hz. Peygamber'in naklettiği haberler hakkındaki şüpheleridir. Yoksa Allah Teâlâ kendi haberlerinin doğruluğunu ispat için yemin etmez. Çünkü ister mümin ister kâfir olsun hiç kimse onun haberlerinin doğruluğu hakkında şüphe etmez. Buradan hareketle Mâtürîdî söz konusu yeminlerin, risaletini inkar eden kâfirlerle mücadelesinde Hz. Peygamber'e neler ile yemin etmesi gerektiğini öğretmek için bizzat Allah tarafından zikredilmiş olma ihtimalini sıkça dillendirir.

Mâtürîdî'ye göre bir şeyin yemin ile tekid edilebilmesi için hakkında şüphe bulunması veya inkara konu olması gerekir. Kur'ân'da nakledilen haberler hususunda müminler şüpheye düşmeyeceklerine göre genel itibariyle yeminlerin hedef kitlesini inanmayanlar veya iman noktasında tereddüt halindeki kişiler oluşturur.

Öte yandan Mâtürîdî tefsirinde muksem bih-muksem aleyh ilişkisi üzerinde durmaz. Bunların temel özelliklerini ortaya koyar ve *muksem bih* ile *muksem aleyh*'i ayrı ayrı değerlendirir.

Yeminin tekid fonksiyonunu icra edebilmesi için, muhataplar nezdinde *muksem bih* olarak zikredilen şeyin hem bilinip tanınması hem de önemin ve değerinin büyük olması gerekir. Bu iki unsurdan herhangi biri eksik olduğunda yemin ile amaçlanan tekid gerçekleşmiş olmaz.

Mâtürîdî herkes tarafından bilinen ve kabul edilen esasların yemine konu

¹⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 164.

¹⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 164; 17: 156. Bu husus hadislerde de vurgulanır. Yemin edecek kişi, Allah dışında hiçbir şey üzerine yemin etmesin (Nesâî, *Eymân* 4, 7: 4). Allah dışında bir şey üzerine yemin eden kimse şirk koşmuştur (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 34) Allah, atalarınız üzerine yemin etmenizi yasaklamıştır. (Buhârî, *Eymân* 4, 7: 221.) vb. hadisler, insanların Allah'tan başkası adına yemin etmemeleri gerektiğine dair açık delillerdir.

¹⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14: 164.

¹⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9: 39.

(muksem aleyh) olmasını uygun görmez. Ona göre yeminle tekid edilen bir mevzu- nun muhataplar arasında tartışmalı olması ve kabulü noktasında tereddütlerin bu- lunması gerekir. Bu hedefleri gözetmeden kurulan yemin cümleleri anlamsızdır.

Yemin cümlelerinin başına gelen “لَا/لِ” edatının; def, nefiy ve tekid olmak üzere üç farklı manaya gelmesi mümkündür. Söz konusu lâ'ların nefiy mi yoksa tekid mi? ifade ettiğini tespit edebilmek için yeminin cevabı olarak zikredilen cümleye bakmak gerekir; eğer cümle olumlu ise “لَا/لِ” tekid ifade eder, olumsuz ise cümleye nefiy anlamı katar.

Kur'ân'da zikredilen yeminler Allah'a ait olabileceği gibi Hz. Peygamber'e de ait olabilir. Dolayısıyla Allah, mahlûkatından dilediği ile yemin edebilir. Fakat insanlar, onun zatı dışında başka hiçbir şey ile yemin edemezler.

Son söz olarak ifade etmek gerekirse *Tevîlâtü'l-Kur'ân* erken dönemde yazı- lan bir tefsir olmasına rağmen Aksâmü'l-Kur'ân ile ilgili detaylı bilgiler sunan, birçok konuya temas eden ve en önemlisi diğer kaynaklarda rastlanılması pek mümkün ol- mayan özgün yorum ve değerlendirmelere yer veren bir eserdir. Bu yönüyle Aksâmü'l-Kur'ân ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda araştırmacılara farklı bakış açıları kazandıracakı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. 6 Cilt. 2. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, 1413/1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbn Zekvân, Ebû Amr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20: 462. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- el-Âlûsî, Şihâbüddîn Muhammed. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1418/1997.
- el-Askerî Ebû Hilal. *el-Furûku'l-lügaviyye*. Thk. Muhammed İbrahim Selîm. Kâhire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, ts.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Yemin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43: 417-420. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. 8 Cilt. 2. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, 1413/1992.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usûlü*. 12. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- el-Cevherî İsmail b. Hammâd. *es-Sihah tâcü'l-lüga ve sıhahu'l-Arabîyye*. 6 Cilt. Thk. Ahmet Abdülgâfûr Attar. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987.
- Coşkun, Muhammed. “Aksâmü'l-Kur'ân -89/Fecr, 1-14. Ayetleri Örneğinde Yemin İfadelerinin Anlaşılması ve Tercüme Edilmesi-”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (Nisan 2014): 37-68.
- Demirci, Muhsin. *Tefsîr Usûlü*. 5. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları. 2007.
- Ferâhî, Abdulhamîd. *İm'ân fi aksâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Musannifin, 1349.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *et-Tibyân fi aksâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İsmâil b. Abbâd et-Tâlekânî. *el-Muhit fi'l-lüga*. 10 Cilt. Thk. Muhammed Hasan Âl Yâsin. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Gördük, Yunus Emre. “Aksâmü'l-Kur'ân'da 'Muksem bih' ve 'Muksem Aleyh' İlişkisi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2015). 174-212.
- el-Kazvîni, el-Hatîb, Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed. *el-İzâh fi ulûmi'l-belâga*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Kılıç, Sadık. *Yemin Olsun ki.*, Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1996.
- Kırca, Celal. “Aksâmü'l-Kur'ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 290-291. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kileci, Mehmet Refii. *Kur'an'da Yeminler (Aksamu'l-Kur'an)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1988.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed Ensârî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1372/1952.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. Dâru'l-Mizan (Mizan

- Yayınevi), İstanbul 2005-2011.
- Mennâu'l-Kattân. *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2009.
- Mertoğlu, Suat. "et-Tibyân fî Aksâmî'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 41: 127. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. *Kavâidü't-tedebbürü'l-emsal li kitabillahi azze ve celle*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2009.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünen*. 8 Cilt. 2. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları-Dâru Sahnûn, 1413/1992.
- Öztürk, Hayrettin. "Abdülhamîd el-Ferâhî'nin 'Kur'ân'daki Yeminler' Adlı Çalışması Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Eylül 2013). 37-70.
- er-Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîru'l-kebir (Mefâtihu'l-gayb)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004.
- Sîbeveyh Ebû Bisr Amr b. Osman b. Kanber. *el-Kitâb (Kitâbu Sibeveyh)*. 5 Cilt. 3. Baskı. Thk. Abdüsselâm Muhammed Harun. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1408/1988.
- es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2006.
- Turan, Abdülbâki. "Kur'ân'ı Kerim'deki Yeminler (Aksâmü'l-Kur'ân)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986): 97-114.
- Yılmaz, Fâik. "Aksâmü'l-Kur'ân Bağlamında 'Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?' Sorularını Yeniden Düşünmek". *İslâmî İlimler Dergisi* 5/1 (Bahar 2010): 133-149.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vil*. 4 Cilt. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvaz. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998.
- ez-Zeccâc Ebû İshak İbrahim b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. 5 Cilt. 1. Baskı. Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.

Summary

The oaths in the Qur'ân are called Aqsâm al-Qur'ân in the tafsir literature. There are many statements of oaths in the Qur'ân, and the oath is sworn with other beings besides Allah. It is possible to come across some information about the subject in the tafsirs written from the first periods and in the later works of usûl-al-tafsirs. However, this information is very limited and repetitive. This situation continues in the same way in the work titled al-Tibyân fî Aqsâm al-Qur'ân which was the first independent work written by Ibn Qayyim al-Jawziyya (d.751/1350) that is the first book reached our hands in this field, it is remarkable that even in a period as eighth century which can be considered as late, in terms of the issue was not examined in details.

On the other hand, when Mâturîdî's Ta'wîlât al-Qur'ân is examined, it is seen that although it is written in the early centuries, the author handles the issue of oaths in detail. The reasons of the existence of the oaths in the Qur'ân, the features of muqsam bih and muqsam alayh, the discussions about the prepositions of "y" exist in the beginning of some oaths, and some Kalamic issues like who is the owner of oath, and related to this, whether it is true that attributing the oath to Allah is true or not, are held and analysed systematically.

Mâturîdî refers to different possibilities about why oaths are sworn in the Qur'an. According to him, the basic reason of usage of the oaths in the Qur'ân is to emphasize the tidings (muqqam alayh). The reason of the need to emphasize is the doubt of interlocutors of Prophet Muhammad about tidings which he conveyed. Otherwise, Allah does not swear to prove the soundness of his tidings. Neither believer nor non believer doubt about Allah's tidings whether it is sound or not. From this point of view, Mâturîdî frequently expresses the possibility that the oaths sworn by Allah himself, may be mentioned in order to teach the Prophet how he should swear in the struggle against the disbelievers who deny his prophecy. In order for the oath to perform its emphasis function, the thing that is known as muqsam bih should be known and both its significance and value should be high. If any of these two elements is missed, the emphasis that is intended with the oath is not actualized.

According to Mâturîdî, in order for the oath to fulfil its emphasis function, that is, emphasizing the muqsam alayh (the tidings), it must be met with suspicion or rejected by the interlocutors. It is not appropriate to emphasize with an oath what is not discussed in any way. Because this means that while there is no need, it is sworn in vain in the Qur'ân, that Allah is excluded from it.

Mâturîdî reflects this understanding in his interpretations about the muqsam alayh. When he faces with a situation contrary to his opinion, he feels the need to apply to the gloss. Thus, he evaluates sometimes

the verses that are considered to be muksem aleyh by others as problematic, when they are contradictory to his own approach and he tries to bring some explanations to eliminate this problem.

For example, Mâtûrîdî shows as the answer of oaths the verse which is in the beginning of surah al-Leyl, "Lo! Your efforts are different from each other." In this case, one question comes to mind: Surely, whether believers or disbelievers, everyone knows that their efforts are different. Then, what is the wisdom and benefit of swearing on a thing that everyone knows?

According to Mâtûrîdî, if this verse is accepted as the answer to the oath as it is, it causes problem. For this reason, he feels the need to interpret the verse, and he tries to solve the problem by interpreting as "The reward of your efforts is different in the Hereafter." So he associates the verse with the Hereafter, which is the subject of denial by the idolaters.

In fact, to him, at the end of the verse, there is a hidden expression as "in the Hereafter". If such an interpretation is not made, the mentioned oath becomes meaningless. When the verse is understood as Mâtûrîdî interprets, and then the subject becomes discussible and doubtful in the eyes of interlocutors. This means, the verse becomes meaningful since it fits the theory of oaths of Mâtûrîdî.

On the other hand, Mâtûrîdî states three ideas about the negativity prepositions "ل" and its features that is at the beginning of oath such as "لَا أَنسِمُ":

1. This letter is to remove any discussion on any matter between the interlocutors and it is not a supplement.

2. It is for negativity. It is related to the letter of oath after itself.

3. It is a supplement and for emphasis.

According to Mâtûrîdî, the oaths mentioned in the Qur'an may belong to Allah as well as the Prophet. Allah can swear on anything he creates, depending on his will. But people cannot swear on anything other than His Self.

He points out that there are two differences between the oaths of Allah and the oaths of people.

1- While Allah swears to emphasis his own tidings, people swear to prove their own words' soundness.

2- While the oath of people means asking for help and honour, it is never possible for Allah's oaths. That is why; it is not permissible for humans, although it is possible that Allah may swear by other beings other than His own Self.

Consequently, although Ta'wilât al-Qur'ân is an early tafsir, it is a book that provides detailed information about Aqsâm al-Qur'ân, touches many issues and most importantly includes authentic interpretations and evaluations that is not quite possible to come across in other sources. In this respect, it is thought that it will give different perspectives to the researchers in the studies about Aqsâm al-Qur'ân.